

Yozuvchi Abdulhamid Cho‘lponning “Kecha Va Kunduz” Asarining Lingvokulturologik Tadqiqi

Raimova Nigora Baxtiyar qizi¹

Annotatsiya: Mazkur maqola yozuvchi Abdulhamid Sulaymon o‘g‘li Cho‘lponning “Kecha va kunduz” asari lingvokulturologik jihatdan tadqiq etilgan. Muallifning asar qahramonlari va osha davr voqealarini mohirlik bilan tasvirlashi leksik birliklar, qahramonlar his-tuyg‘ulari, tabiat manzaralari, xususan, o‘zbek xalqining milliy mentalitetini ifodalash uchun foydalangan milliy madaniy vositalari, jumalari o‘rganilib tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: roman — dilogiya, lingvokulturologia, ma’naviy dunyo, xalqning ma’naviy kamoloti.

Kecha va kunduz — O‘zbek yozuvchisi Abdulhamid Cho‘lpon tomonidan yozilgan roman. Bu asarga „O‘tkan kunlar asari darajasida“ deb baho berilgan. U o‘zbek adabiyotidagi ilk roman — dilogiya bo‘lib, ikki kitobdan iborat. Birinchi qismi „Kecha“ 1933-1934 yillarda Moskvada yozilgan. Dastlabki boblari 1935-yilda Toshkentdagi adabiy jurnalning 1-sonida bosilgan, asar 1936-yilda to‘liq holda nashr etilgan. Asardagi voqealar ilk bahorda boshlanib, qish chillasida tugaydi. Cho‘lpon romaniga „Hamal keldi — amal keldi“ maqolini epigraf qilib olgan.

„Kecha va kunduz“ romanining faqat „Kecha“ qismi mavjud. Olimlarning taxminicha, Cho‘lpon „Kunduz“ qismini ham rejalashtirgan yoki yozgan bo‘lishi ham mumkin. Dilogiyaning to‘liq emasligi olimlarga Cho‘lponning maqsadi haqida taxmin qilish imkoniyatini beradi.

Ba‘zi olimlar Cho‘lpon faqat „Kecha“ni yozgan, „Kunduz“ qismi borligi haqidagi mulohazalar sobiq sovet kuzatuvchilarini mamnun qilish uchun aytilgan deyishadi. Boshqalari esa Cho‘lpon „Kunduz“ni ham yozgan, lekin NKVD uni hibsga olishganda asar musodara qilinib, yo‘q qilingan deb hisoblashadi.

Asar tarjimasini amalga oshirgan tarjimon, osiyoshunos tadqiqotchi S.Dyuduanon 1962-yili Belgiyada tavallud topgan, ayni paytda Parijdagi Sorbonna universitetida ilmiy-ijodiy faoliyat olib bormoqda. Cho‘lponning „Kecha va kunduz“ romani fransuz tiliga mahorat bilan tarjima qilingan, unda adib qo‘llagan leksik birliklar, qahramonlar his-tuyg‘ulari, tabiat manzaralari, xususan, o‘zbek xalqining milliy mentalitetini ifodalagan jummalarga fransuzcha muqobillar va izohlar muvaffaqiyatli topilgan.

Amerikalik Kristofer Fort 1988-yilda Minnesota shtatida tug‘ilgan. 2010-yilda Michigan davlat universitetini siyosatshunoslik va rus tili yo‘nalishi bo‘yicha tamomlagan. Ogayo shtati universitetida magistr darajasini olgan. U O‘zbekistonda bir necha yil yashab, o‘zbek tilini o‘rgandi. "Yaqinda Cho‘lponning "Kecha va kunduz" romanini ingliz tiliga tarjima qildi va „Akademik Stadis Press“ nashriyoti tomonidan chop etildi.

Men Cho‘lpon asari tarjimasiga kirishdim, chunki romanning ilk sahifalarini o‘qib, menda o‘zbek tilining o‘ziga xos uslubi sehranib qolgan edi. Asarda Navoiy singari Cho‘lpon ham o‘zbek tilining o‘ziga xos imkoniyatlarini to‘liq ochib beradi".

Roman obrazlaridan biri Zebi o‘sha davr ayollarining beg‘ubor, samimiy, soddadil bir ko‘rinishi. Ayniqsa, bu holat Zebi sud qilinayotgan chog‘da namoyon bo‘ladi. Sibirga surgun qilinib turibdi, biroq, shunda ham uyini qanday topib olishi haqida o‘ylaydi. Mingboshini u o‘ldirmagani shu qadar

¹ Uzbekistan state world Languages University

aniqki, "Eringni o'ldirdingmi?" deb so'rashlarining o'zi kulguli. Zebi - oddiy obraz, ya'ni u xarakter sifatida o'sib chiqmagan. Bosh qahramon demasligimizga sabab, u voqealar rivojiga hech qanday ta'sir ko'rsatmaydi, aksincha, hayot uni o'z oqimi bo'ylab istagan xarsangiga uradi. U har nimaga ko'nikuvchan, moslashuvchan: otasining zindonga aylantirgan hayotiga ham, hatto mingboshiga uzatilishiga ham, u yerdagi hayotga ham ko'nadi. Agar isyon qilganda edi, mingboshini o'z xohishiga ko'ra yo'q qilmoqchi bo'lganda yoki undan ozod bo'lishni talab qilganda xarakter deya olardik. Balki, "Kunduz" qismida Zebi xarakter sifatida o'sib chiqar.

—Kecha va kunduz romanida XX asr boshlarida Turkistonda bo'layotgan siyosiy va oilaviy jarayonlar haqida so'z ketgan. Unda erkaklar o'z ayollarini qanchalik hurmat qilishi va or-nomus yuzasidan katta qizining ismi bilan chaqirishi, ammo Razzoq sofidek odam ahli ayolini —Fitna deyishi jamiyatda shunday illatli insonlar borligini inkor etmaydi. Shuningdek, o'zbek xalqining tarixiy nodir durdonalari qay yosinda chet davlatlarga chiqib ketganligiga ham alohida to'xtalib otilgan va bunga Cho'lpon yangi zamon kishisi, o'qimishli jadid tilidan to'xtab otgan. —Mamalakatning tarixi, adabiyotiga oid qimmatbaho asarlarni tekinga berish hamda bir rus amaldoriga berish, bilmadim nimaga teng? Menimcha, bu millatga xiyonat! Unday asarlarni siz to'plasangiz, milliy kutubxona tashkil qilaylik. To'g'ri yo'l – shu! —Kecha va kunduz dialogiyasining bir qismi, ya'ni —Kunduzi yo'q bo'lib ketgan asarning mavhum tugashiga sababchi bo'ldi va bu bir qancha taxminiy qarashlarni yuzaga keltirdi. Shunday taxminlardan biri sifatida keying qismda Miryoqub asosiy qahramonga aylanish ehtimoli kattaligi, Zebining ozod etilishi va uning —kunduz hayoti taxmin qilinadi. Miryoqubning jirkanch hayotdan oydinlik sari chiqayotgan payti, Zebining keyingi taqdiri qay tarzda bo'lishi o'quvchi uchun katta qiziqishga sabab bo'ladi. Cho'lpon —Kechada qahramonlar shaxsiyatini ochib berishda realistik tasvirlashdan foydalanadi. Hech qanday bo'yoqlarsiz, ayblarini berkitmay asl holicha ko'rsatib bergan. Quyidagi ta'riflar orqali bunga guvoh bo'lishimiz mumkin:

Razzoq so'fi – 1. Jadidnamo bir hamshahrining deganidek —ko'rgazmaga qo'yiladigan ajoyib mahluqlardan.

2. Aytishlaricha, uni ona qornidan sihat-salomat tushurgan va birinchi daf'a yo'rgaklagan kampir hazilkashligi va sho'xligi bilan xotin-xalaj o'rtasida dong chiqargan Hamro ena emish. Bolani yo'rgaklaganidan keyin hali uqadar odam kepatasiga kirmagan yuzlariga tikilgan va mana bu so'zlar bilan erkalatgan emish: —Aylanay, mehmon, kimdan xafa bo'ib tushdingiz? Kim ozor berdi sizga? Qovog'ingizni ochsangizchi! bir kuling! Kulimsirang! Iljaying! O'shanda kulmagan Razzoq so'fi undan keyin ham kulmay o'tdi.

Qurvonbibi – 1. So'figa achchiq qilib bo'lsami, yo o'zining yaratilish hamirida shu narsani bormi, har qalay, fitnalikdan, ya'ni makr va firibdan xoli emas. Erining xotin-xalaj oldida gapirmaganiga uncha xafa bo'lmasa ham, lekin o'z halol xotini oldida gapirmaganiga kuyunadi vas hu kuyish orqasida firib yo'li bilan so'fini gapirtiradi, ba'zida tillarini burro qilib sayratadi ...

2. Chinakam, bechora Qurvonbibikiyim-kechak, ayniqsa, yolg'iz qizining sepi xususida ko'p tashvish tortadi. Shunday tashvishlar ustida u chiqolmay ketib, ba'ziba'zida so'figa xarxasha hal qilib ko'radi. Zebi va Saltanat – qafasning darchasi ochildi! Endi qushlarga qanotlarini rostlab turib. —pirr eta uchmoqdan, keng ko'klarga, fazolarga parvoz qilmoqdan boshqa narsa qolmadi. Paranjini yopinib o'tirmasdan, shundoq bosh ustida tashlab, chimmatni —xo'ja ko'rsinga tutgan bo'lib yugurish kerak, xolos. Enaxon – yo'qsil bir oilaning qizi edi. Otasi muning yoshligida o'lib ketgan, onasi ikkovi birgalikda akasining boqimiga qarab qolgan edilar.

Xolmat – 1. Esini taniganidan beri mehnat peshida chopadi. 2. Holi eng o'yinqaroq bola vaqtlarida ham butun qishloqning podasini boqib, oilaning ehtiyojlariga biror narsa qo'shib turardi. Uning podachi bo'lgan vaqtlarini hali ham qishloq odamlari havas bilan eslashadi. Akbarali mingboshi – belida kumush kamoni, yonida kumush sopli qilishi, ustida zarbof choponi bo'lmasa, hech kim uni amaldor demaydi. Oddiy kiyimda ko'rganlar yo oddiy bir qishloq boyi, yo Yettisuv bilan aloqasi bor qo'ychi, yo bo'lmasa, yaylov tomon bilan ish ko'radigan tuyachi deb o'ylaydilar.

Miryoqub – 1. Do'konidan har narsa topiladigan bir baqqolga —farang baqqol deb nom qo'ygan keksalar har ishda qo'li bo'lgan bu odamga —Miryoqub epaqa laqabini berib xato qilmaganlar. O'zlari

ham bu laqabning to'g'riligini osongina isbot qiladilar. 2. U aralashmagan ish epaqaga kelmaydi. Haqiqatdan ham, yuqorida ko'rgan ta'riflarimiz orqali qahramonlar xarakteri bilan birga yurtimizda bo'lgan og'ir muhitni bilish imkoniyatiga ega bo'la olamiz. Qurvonbibining mana shu davr qurboniga aylangani, Xolmatning o'yinqaroq davridan boshlab qishloqning podasini boqib ro'zg'or yukini ko'targani, ikki yosh qiz – Zebi va Saltanatning hayotini qafasdagi qush kabi tasvirlash orqali insonlar hayoti naqadar og'ir kechganini ko'rsatib bergan. Cho'lpon bu obrazlar vositasida butun xalq hayotini ifodalab bergan.

Hulosa sifatida shuni aytishimiz mumkinki, "Kecha va Kunduz" romani o'zbek adabiyoti tarixida o'ziga xos o'ringa ega bo'lib, u ilk roman-dilogiya hisoblanadi. Afsuski, "Kunduz" qismi mavjud emas. Romani Chor Rossiyasining yurtimizda olib borgan siyosati, o'sha davrda avomning ma'naviy dunyosiga ko'zgu tutgan asarlardan biri. Roman murakkab ijtimoiy siyosiy davrda yaratilgan bo'lmasin, u o'sha davrda yaratilgan ko'plab asarlar singari mafkuraga emas, xalqning ma'naviy kamolotini ta'minlashga yo'naltirilgan asardir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. Cho'lpon —Kecha va kunduz —Ilm-ziyo-zakovat Toshkent-2019
2. Cho'lpon —Kecha va kunduz —Sharq nashriyot matbaa konsernining tahririyati Toshkent-2000
3. Cho'lpon —Adabiyot nadur maqolasi 1914-yil 4. Dilmurod Quronov —Cho'lpon nasri poetikasi —Sharq nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi Toshkent-2004

